

NOWOTWORY 2000 / tom 50

Zeszyt 2 / 186–189

Varia litteraria

„Aleksęgo Pedemontana Tajemnice”

Zbigniew Bela

Kraków: Wydawnictwo Medycyna Praktyczna; 1999

Aleksęgo Pedemontana Tajemnice to szesnastowieczny włoski poradnik, zawierający recepty i przepisy na leki, kosmetyki i substancje zapachowe, przetwory z owoców (tzw. konfekty), przepisy dotyczące różnych rzemiosł artystycznych, a także przepisy na wina – w tym również wina lecznicze.

Autorem *Tajemnic* był Aleksy z Piemontu (łac. *Alexius Pedemontanus*) – żyjący w drugiej połowie XV i pierwszej połowie XVI stulecia, zakonnik i uczony alchemik. Jest też możliwe, że Aleksy był osobistym lekarzem Joanny Aragońskiej, żony Ludwika Pięknego, zwanej Joanną Szaloną. Nie można także wykluczyć, że *Tajemnice*, zanim zostały opublikowane drukiem, były prywatnym, rękopiśmiennym receptariuszem Joanny Aragońskiej.

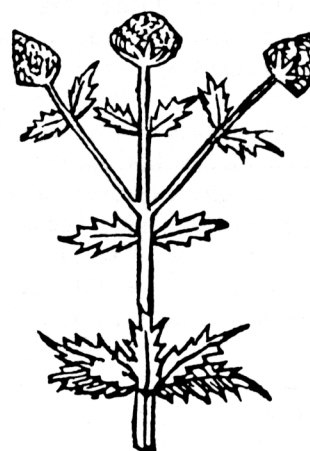
Włoski pierwodruk ukazał się w 1555 roku w Wenecji, pod tytułem *De Secreti del Reverendo donno Alessio Piemontese (Sekrety wielebnego Aleksęgo z Piemontu)*. Książka ta cieszyła się w całej Europie niezwykłą popularnością: wkrótce po ukazaniu się została przetłumaczona na 8 języków (francuski, flamandzki, angielski, łaciński, hiszpański, polski, niemiecki i duński) i do końca XVIII stulecia była wznawiana blisko 170 razy. W następnych stuleciach, dzięki bogactwu treści, *Sekrety* stały się przedmiotem żywego zainteresowania historyków różnych dziedzin – od medycyny, farmacji i chemii począwszy, na historykach sztuki kończąc.

Oba tomy publikacji Zbigniewa Beli, wydanej w formacie 21,5 x 31 cm, mają twardą oprawę. Okładka pierwszego tomu jest pokryta płótnem w rudym kolorze, okładka drugiego tomu jest lakierowana i ma kolor czarny. Obydwa tomy chroni elegancki, pokryty czarnym płótnem futerał, na którym wytłoczono tytuł całości: *Alexęgo Pedemontana Tajemnice*.

W tomie pierwszym, na przeciwstawnych stronach czerpanego, kremowego papieru, umieszczone zostały: faksymile polskiego przekładu *Tajemnic* (Kraków 1568, czcionka gotycka) i jego transkrypcja (czcionka współczesna). Autorem polskiego przekładu *Tajemnic* był Marcin Siennik, twórca jednego z najstarszych polskich zielników (tzw. herbarzy), noszącego tytuł *Herbarz, to jest ziół tutecznych, postronnych i zamorskich opisanie* (Kraków 1568). Na końcu tego właśnie dzieła Marcin Siennik umie-

ścił jako suplement swój przekład *Sekretów Aleksęgo z Piemontu* – który opatrzył tytułem: *Aleksęgo Pedemontana Tajemnice*. Z wcześniejszych (niż *Herbarz Siennika*) polskich prac botaniczno-lekarskich tego okresu można wymienić dzieło Szymona z Łowicza, herbarz Stefana Falimira (Kraków 1534) i herbarz Hieronima Spiczyńskiego (Kraków 1542). Należy podkreślić, że polskie tłumaczenie *Tajemnic*, dokonane przez Marcina Siennika kilkanaście lat po ukazaniu się włoskiego pierwodruku, było jednym z pierwszych poradników medycznych przeznaczonych dla ogółu społeczeństwa. Stanowiło równocześnie dowód i źródło uznania dla wiedzy chemiczno-alchemicznej.

Polna dryafiew.
Scabiosa. Grindt kraut.
Rozdział 224.

W swojej przedmowie Marcin Siennik uzasadnia decyzję przetłumaczenia *Tajemnic*, prezentując osobę i osiągnięcia Aleksęgo, jak również podkreślając przeznaczenie jego dzieła: zwalczanie chorób, pomoc w „ochędożności ciała” i w „zglądaniu różnych niedostatków pici” oraz

Alexego Pedemontana Księgi Siedmiorn Tajemnic / Rozmaite Nauki w sobie mające z Łacińskiego na Polski język / teraz nowo przełożone:
Przez Marcina Siemikę.

Przedmowa do czytelnika.

Sława tak zacnego Lekarza Alexego Pedemontana / Ktora on z tych tajemnic swych v mnogich Narodow osiągnął / zwłaszcza v tych / Ktorzy thy Książki iego w swey mowie mają: Pobudziła mnie ktemu / abym te praca podiał / a Polakom Ziemiom moim wdzięczna y pożyteczna rzecz uczynił. Abowiem ten zacny mąż / rzeczy pospolitey / pisanim swym We Włoszech niemato posłużył / Piżac lekarstwa drzewiey niestrychane przeciw rozmaitym chorobam / A nawiecey przeciw powietrzu Morowemu / dzisieyszych czasow często panuiacemu. Nad to pisał ten zacny mąż / niepospolite sprawy ku ochodożności Ludzkich ciał / y ku zgladzeniu rozmaitych niedostatkow płci. Wiele też Rzemieslnikom skrytych nauk podał / wiernie a nieomylnie piżac / iako to sam swa własna przedmowa twierdzi / A wiele uczonych tego kuziac doswiadzyli / Ktorych rzeczy a skrytych Tajemnic mnogość / słusnym porządkiem bedziem tu Księgi Siedmiorny mieć. A napierwsze o głowie y o członkach iey. Wtore o gardle y plecach. Trzecie o Pierściach domu sercowym. Czwarte o Brzuchu y zchowaniu iego. Piąte o Ledzwiach y członkach rozdżaynych. Szoste o Nogach y innych stawiech. Siódme Rzemieslnikom w pożytku y w krotokwilach posłuza. A w czym każde Księgi z osobną posłużyć mogą / każdy Tytuł / to iest napis / nalepiey okaże y Rozdziaty ich / Wszakże wkazacz mianowicie każda rzecz pokaze.

Bobek/

Laurus. Lorbeer.

Rozdział 34

nauki dla rękodzielników. Kolejne tzw. księgi (części) *Tajemnic* traktują o chorobach i „ochędożności” głowy, gardła i pleców, piersi, czyli „domu sercowym”, brzucha, lędźwi i „członków rodzajnych”, czyli narządów rodnych, oraz nóg i „innych stawów”. Siódma „księga” jest adresowana do rzemieślników, zwłaszcza tych „subtylniejszych”, ósma omawia wina jako napoje i jako środki lecznicze.

Natomiast sam Aleksy w przedmowie do *Tajemnic* w kwiecistych słowach powiadamia czytelników, że wiedziony ciekawością i żądzą sławy opanował szereg obcych języków (łacinę, grekę, hebrajski, chaldejski, arabski i inne), że studiował filozofię dla wniknięcia w tajniki natury, i że przez 57 lat wnikliwie poznawał świat, czerpiąc swoją wiedzę nie tylko od uczonych, ale też od rzemieślników, a nawet od „kmieci i niewiastek starych”. W wieku 72 lat (we włoskim oryginale – w wieku 82 lat) Aleksy, powodowany wyrzutami sumienia związanymi ze śmiercią osoby, której odmówił pomocy lekarskiej, postanowił spisać swą wiedzę, by przekazać ją ludziom, aby w przyszłości uniknąć podobnych nieszczęść.

Na końcu tomu zawierającego faksymile tekstu *Tajemnic* i jego transkrypcję autor publikacji umieścił objaśnienia, czyli alfabetycznie ułożone hasła, które niekie-

dy odsyłają po dalsze szczegóły do Monografii, czyli do drugiego tomu omawianej publikacji.

W swojej przedmowie do *Monografii* autor całej publikacji, dr Zbigniew Bela, informuje m.in. o treści *Tajemnic*, o zasadach używania przez niego dwóch tytułów dzieła Aleksyego (raz *Tajemnice*, kiedy indziej *Sekrety*), a także składa podziękowanie licznym osobom i instytucjom pomocnym w wielkiej pracy nad tą książką. Pierwszy rozdział *Monografii* zawiera wiadomości związane z miejscem i rokiem wydania pierwodruku oraz informację o odnalezieniu kompletnego egzemplarza tego wydania, co do którego panowało dotąd powszechne przekonanie, że zaginął. W drugim rozdziale *Monografii*, pt. *Opis zawartości pierwszego wydania Sekretów*, po informacji, że polski przekład tej książki, dokonany przez Marcina Siennika, jest skomponowany według innej zasady niż włoski oryginał, następuje szczegółowy opis zawartości oryginału. Kolejny rozdział *Monografii* traktuje o późniejszych włoskich wydaniach *Sekretów* i o związanej z tym wydawniczej manipulacji, a w następnym rozdziale Autor wyjaśnia sprawę autorstwa, które dotychczas powszechnie i niesłusznie przypisywano włoskiemu literatowi Girolamo Ruscellemu. Najwięcej miejsca w kolejnym, naj-

Szafran.

Crocus. Saffet blumen.

Rozdział 16.

